

Небојша С. ГАЦИЋ

ТРАКТАТ О РУРАЛНОЈ АРХИТЕКТУРИ ВЕЛИКЕ ХОЧЕ

Кључне речи: Метохија, Велика Хоча село, порекло, виноградарство, утицај, архитектура

Апстракт: Старе куће у селу Велика Хоча код Призрена саставни су део стваралаштва српског народа на територији Косова и Метохије. Ова сеоска архитектура аутохтона је, јединствена и потврђује вишевековну традицију народног градитељства али и производње и прераде винове лозе на овим просторима. Послератна политичка, а касније и, економска миграција становништва, као и општа небрига, довеле су до тога да се број ових архитектонских објеката сваког дана смањује. Зато, овај рад има за циљ да научно сагледа контекст настанка и порекла саме архитектуре, као и да, на документациони начин, сачува од заборавља и уништења податке о овим карактеристичним објектима до данас сачуваних у овом селу. Рурални амбијент Велике Хоче поседује куће са различитим типолошким решењима кроз која се провлачи и функционална шема самог објекта са бројним примењеним архитектонским и обликовним елементима али и производном делатношћу која се заснива на преради гроздјаи производњи вина и ракије. Андраке, преткућу, чардак, еркер и остале елементе куће већто и креативно је користио и у простору решавао сеоски неимар који је традиционално био тај који је вековима градио своју кућу, по угледу на градској кући Призрена у којој је пронашао визуелно пожељна архитектонска решења.

УВОД

Стара сеока кућа у селу Велика Хоча која се налазе у Метохији по својим типолошким карактеристикама блиска је а у неким случајевима и идентична типу куће у Призрену. Ову пожељну „мустру“ Хоча је пронашла у блиском граду Призрену који се налази на двадесетак километара од ње и са којим је у прошлости остваривала богату и узајамну привреду, уметничку и архитектонску комуникацију. Бројне породице су током протеклих векова мигрирале из Велике Хоче и своје ново животно станиште нашле у Призрену и у његовим бројним селима а заузврат те родбинске везе су им

1. Цртеж, Карта средњевековне Српске државе из времена цара Душана Немањића

касније омогућиле добру препоруку да врсни зидари из Средске и Дебра граде куће у њиховом завичају у Великој Хочи. Такође, бројни Призренски богаташи су поред својих кућа имали и виноце у Великој Хочи.¹ Најинтензивнији процес изградње у Великој Хочи одвијао се током XVIII и XIX века када су и били

¹ Витошевић, Крста, *Велика Хоча*, НУБ и „Нови свет“, Приштина, 1995, стр.144.

2. Рурални амбијент села Велика Хоча

најприсутнији срещани и дебрани као градитељи а самим тим и њихови обрасци који су примењивани приликом изградње кућа у Хочи.² Ово село врло је специфично и због приврених активности којима се становници баве а које се базирају на производњи и преради вина по чему је оно познато још од византијског периода. У његовој руралној структури својом архитектонском волуметријом доминирају бројне винице манастира Високи Дечани, Светог Стефана (Задужбина цара Бодина), Светог Марка Коришког и Светог Јоаникија Девичког.

Подручје на коме се налази село Велика Хоча највећим делом припада брдско-равничарском појасу. Специфична клима и лако проходан терен (благе падине, високи планински врхови и гребени изнад самог места) морфолошки су чинили видљиву дисекцију терена испресецањем малим

² Небојша, Гаџић, *Мемента архитектонског стваралаштва краљевских зидара из Средачке жупе*, Изградња, Год. 75, бр. 1/4, Београд, 2021, стр. 5-13

3. Велика Хоча, Саборна црква Свегог Стефана грађена у распону од XIV до XIX века.

долинама, јаругама и гребенима који су изложени идеалној инсолацији, што је било неопходно за стварање повољне услови за живот једног оваквог сеоског насеља које се још у ембрионалној фази определило за гајење винове лозе и прераду грожђа за производњу вина и ракије. На основу спорадичних налаза и ретких истраживања, као и аналогија са другим локалитетима, а пре свега са некрополем у селу Ромаја, може се претпоставити да је Велика Хоча била насељена још у неолиту. Наиме, постоје индиције да су пећине које постоје на овом подручју, а пре свега према планини изнад самог насеља, биле насељене у овом периоду. Угачане камене секире које су пронађене на локалитетима у непосредној близини Велике Хоче потичу из доба неолита. У јужном и западном делу Призренског поља – Широком и Ромаји – откривени су бројни кнежевски гробови из бронзаног доба, као и покретни налази из гвозденог доба, такође на овим просторима.³ Током другог миленијума пре нове ере, који означава почетак гвозденог доба на овом делу Балкана, формирао се снажан културни, стваралачки и етнички блок народа познат као Агријанци или Арци на великој територији, од граница Солунске Македоније до Ситнице.⁴ Тај народ ће успостави-

³ Група аутора, *Археологија Косова и Метохије*, приредио Александар Бачкалов, Зборник радова, Музеј у Приштини, Београд, 2007.

⁴ Викторија, Соколовска, *Матријална култура Агријана*, Патримонијум.МК, бр.16, Скопје, 2018.

4. Велика Хоча, Сарај кућа Душана (Шане) ефендије, грађена од XVII до XIX века.

ти трговину са Критом и цивилизацијом централне Грчке, кроз трговину али и овладавањем занатским вештинама попут винарства. О постојању те живе стваралачке линије сведочи археолошки артефакт под називом „Призренска плесачица“, који је настао у једној од спартанско-микенских радионица и трговином је стигао до Призрена, где је пронађен у атару села Љубижда, који се налази десетак километара од Велике Хоче.⁵ Подручје источно од староседелаца-Агријана насељено је Трачанима. Подручје југозападно од Лима и Дрима насељавају бројна илирска племена. Трибали, Мези, Дачани и Дарданци који се налазе и на другим територијама. Последњи су, између осталих, држали и области од Лима до Ромаје, Улпијане и Скупије. Дакле, у том периоду подручје Велике Хоче је било насељено Агријанцима који су развили прва утврђена насеља. Ови други постају део одбрамбеног система од других племена и народа, али и „стожери“ будућих сеоских тргова на којима ће се размењивати вишкови производа и добара. Трагове ових насеља у виду Агријанских грађевина-градишта имамо на целом простору планинског масива, изнад села. Ова врста малих утврђења-градилишта и данас постоји код Ораховца, Студенчана, Корише и Нашеца.

ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ РАЗВОЈА СЕЛА ВЕЛИКА ХОЧА

Византијски цар Василије II је 1019. године поклатио светогорском манастиру Хиландару села Велику и Малу Хочу са виноградима и народом који их обрађује. То је први помен Хоче у писаним изворима. Бројни манастири током Византије имали су своје велике поседе на територији

⁵ Muhamed Shukriu, *Prizreni i lashte, Morfologjija e ecurive per ruajte e cultures materijale*, Prizren, 2001, 3-7.

5. Велика Хоча, конак са виноградом манастира Високи Дечани, грађен од XVI до XIX века.

данашњег Косова. Поседе тих властелинастава чинило је неколико заокружених географских целина које су се налазиле у самој Великој Хочи, као и у њеној околини. Манастиру су припадала и четири велика пашњака у нижим пределима, као и осам винограда. На њима је било неколико влашких катуна, где је стотинак домаћинства гајило крупну и ситну стоку и обрађивало винограде. Манастиру Хиландару и његовом властелинству били су потчињени поједини манастири и бројне сеоске цркве у обе Хоче-Доњој и Горњој.⁶ Такође, призренске „кефалије“ или један човек-богати појединац завештава граду новац с тим да становници тога града сваке године почетком лета прослављају његов рођендан.⁷ Таква прослава и дан данас под називом "карабаш" (црно-глави) организује се у Призрену и у њему учествује целокупно становништво града и његове околи-

⁶ Димитрије, Богдановић, *Косово у повељама Српских валадара*, Бесједа, Бања Лука, 2000, 30.

⁷ Гласник Српске краљевске академије, други разред, бр.78, Београд, 1933, 31.

6. Велика Хоча, конак са вилицом манастира Светог Марка Коришког, грађен од XVIII до XIX века.

7. Велика Хоча, конак са вилицом манастира Светог Марка Коришког, грађен од XVIII до XIX века, детаљ фасаде са унутрашње стране.

не. Оваква прослава не би се могла организовати без вина, а захваљујући томе, виноградарима из Велике Хоче су високо цењени и заштићени од стране градске администрације. Ово је феудални систем који ће задржати становништво на земљи и омогућити му аутономију и профит. Овај модел одрживости, који смо описали на примеру Велике Хоче, остаће и у средњовековном периоду српске државе као и у турском периоду.⁸ Из овог византијског периода имамо бројне материјалне остатке у виду базилика које су значајно измењене током средњовековне српске државе. Цивилизацијски утицај Византије је такође грандиозан у свим руралним сегментима самог насеља. У том периоду вероватно су подигнуте цркве Светог Јована у Горњој Хочи и Светог Николе у Доњој Хочи (крајем 10. века). Горња Хоча је припадала манастиру, а Доња Хоча становницима који су живели и обрађивали винограде. Наведена функционална подела у насељу уочава се и данас. Сви манастирски метоси: Дечански, Свето Стефански (Бодинова црква) и Светог Марка Коришког - налазе се у горњем делу Велике Хоче

Тадашња мрежа насеља и путева у потпуности је наслеђена из византијске, а касније је коришћена у римском периоду, а настале промене су резултат потребе да се одбране нестабилне северне границе Византијског царства према Рашкој држави, са приоритетом на путевима из долине Вардара и Дрима који су водили ка централном Косову. У околини Велике Хоче у визан-

тијско време није било већих насеља, али их је било у непосредној близини. Најближи и најважнији је свакако био Призрен или Приздријана. У граду је постојала и Епископија, која је, као и она мало даље, у Липљану, била потчињена Охридској архиепископији. Осим тога, о величини и значају града говоре остаци неколико базилика и утврђења, како у самом граду, тако и у његовој непосредној близини (Каљаје, Вишеград, Врбница, Кориша, Бела Црква). До краја 10. века одиграла су се два велика догађаја од значаја за историју Велике Хоче. Почетком друге половине овог века Византија коначно слама Бугарску и поново осваја велике области све до Дунава. Недуго затим, унутрашње сукобе у Византији искористили су устаници предвођени Самуилом и освојили огромне територије од Београда до Тесалије и од Скадра до Црног мора. Ова државна формација је трајала само до 1018. године, када је Византија поново успела да загосподари поменутих земљама. 1072. поново је устанак. На њеном челу је био син дукљанског владара Константин Бодин, који је у Призрену проглашен за цара и владара државе која се стварала, те је самим тим утицао на животни стил и урбаност овога села унапредило је Призрен као главни град.⁹ У то време нешто севернијом Рашком владао је жупан Вукан. Следећих неколико деценија донело је више успеха Византији. Велики жупан Стефан Немања продро

⁸ Михајло, Чемериќић, *Призрен и околнина 1019-1941*, „Прво слово“, Београд, 2003, 261-267.

⁹ Небојша, Г. и Љиљана, Г., *Нови подаци о архитектури црквеног градитељства града Призрена*, Патримонијум-МК, бр.19, Скопје, 2021, 361-374.

8. Велика Хоча, кућа породице Хаџиспасић, почетак XIX века.

9. Велика Хоча, стара винаџа Патрногића, почетак XIX века, детаљ ентеријера.

је далеко на југ и освојио Скопље и Полог. Већ у време Стефана Првовенчаног, територије око Велике Хоче и Призрена ушле су у састав средњовековне српске државе, заједно са осталим деловима Косова и Македоније. Јачање и ширење српске државе, које је трајало до краја 14. века, оставило је дубок траг у историјском развоју велике Хоче. На то је пре свега утицала чињеница да су градови Призрен и Скопље постали царске престонице, веома значајни црквени центри, привредни и културни центри. Поред епископије у Призрену, изградња манастира Св. Арханђела (1348–1352), задужбина цара Душана.¹⁰ Стога су путеви који су повезивали ове градове постали још значајнији, а међу њима се у легенди помиње и „вински канал“ који је постојао од Велике Хоче па све до Призрена. Дуги период мира и опште безбедности у земљи трајао је скоро два века, па су допринели ширењу насеља, тако да су у овом периоду настале скоро све цркве и манастирски поседи.¹¹ Иако су мањих димензија, поседују изражајну архитектуру и стваралачки опус који је изузетно важан за сагледавање урбанизације самог места и архитектонског стваралаштва у средњем веку.

КАРАКТЕРИСТИКЕ НАСЕЉА И АРХИТЕКТУРЕ

Развитак Велике Хоче као руралног насеља треба посматрати у контексту читавог подручја око Призрена, Косова и југозападног Балкана, где

¹⁰ Слободан, Ненадовић, *Душанова задужбина манастир Светих Арханђела код Призрена*, Споменик, СХVI, САНУ, Београд, 1967.

¹¹ Предраг, Пајкић, *Цркве у Великој Хочи*, Старине Косова и Метохије II-III, Приштина, 1963, 157-196.

се она налази и коме припада. Развитак насељених места на овом простору пратимо од његових почетака – од неолита, преко античког и ранохришћанског периода, затим средњег века, па све до наших дана. Видљиви су трагови аргијанског или пелазгијског, илирског, трачког, у неким деловима и хеленског, романског, словенског и турско-оријенталног утицаја и етничког присуства на овој територији.¹² Сви ти етнички процеси, у садејству са природним окружењем и друштвено-економским приликама, имали су кроз историју свој утицај на еволутивни развој бројних сеоских насеља, међу којима и Велике Хоче. Сеоска, рурална насеља граде се на местима која омогућавају одвијање производних активности, са честим случајевима обнављања већ постојећих насеља и формирања нових у њиховој непосредној близини, тако да је њихова ембрионална есенција вероватно настала још у другом миленијуму пре н. е. За време византијске, а касније и средњовековне српске државе долази до јачања постојећих насеља, формирају се нова, постојећа се проширују и добијају конкретне задатке и обавезе који проистичу из феудалног друштвеног уређења. У том периоду Велика Хоча припада манастиру Хиландару, за који испоручује одређене количине квалитетног вина за служење литургије. И не само то: она је ослобођена додатних пореза које би имала према средњовековној држави. Тај привилеговани статус омогућава јој да добије свој трг и да буде равноправна са великим градовима као што су Призрен, Ново Брдо или

¹² Влаховић, Петар, *Етнолошке одреднице Косова и Метохије*, зборник радова, Етнографски музеј у Београду, Београд, 2004, 218.

Трепча. Тако ће Великој Хочи бити омогућено и да извози своје вино у бројне приморске градове, посредством привилегованих дубровачких трговаца. Те привилегије дате су у бројним повељама, хрисовуљама и даровницама царева, краљева и властеле.¹³ Истовремено, у њој се подижу бројне манастирске винице или метоси који припадају манастиру: Хиландар, Дечани, Свети Марко Коришки, као и цар Бодинова црква Светог Стефана која се налазила у центру Призрена. Богати манастири, ктитори и властела подижу бројне цркве у Великој Хочи, међу којима се издвајају следеће: Светог Николе, Светог Јована, Светог Стефана и Светог Луке. Све ове цркве су из средњевековног периода српске државе. За време турске владавине, у новонасталим друштвеним и социјалним условима формирају се нови делови на рубовима насеља и граде се нове куће. С појавом чифчијског система у оквирима турске владавине појављују се такозвани „читлуци“ које формирају аге и бегови, добијајући земљу од турске државе. Али, читлучење није могло да да резултате, јер је становништво било доста слободно, па је чак и само скупљало десетак¹⁴ и успело је да задржи већи део свог земљишта у свом поседу јер се професионално бавило обрадом земље и виноградарством. Сточари и виноградарци су једини задржали извесну економску самосталност за време турске владавине, за разлику од ратара који су у великом броју постали „чифчије“ на својој или спахијској земљи. Благонаклони однос турских власти, а посебно дервиша према хочанским виноградарима може се објаснити тиме што њима као исламској верској заједници није било забрањено коришћење вина и ракије. Напротив, они су у њиховој конзумацији уживали и стога су Великохочане штитили. Међу тим турским велепоседницима посебно се издваја Фета-бег који је управљао огромном земљом од Призрена па све до Швањског моста. Њему је припадала и Велика Хоча. Он је био познат као велики заштитник зависних сељака-виноградара из овога села. Истовремено, он је био и велики градитељ бројних „сараја“ у Призрену и његовој околини. Он је за изградњу својих сараја ангажовао путем „кулука“ и своје зависне сељаке из Велике Хоче. На тај начин, Великохочани су постали и добри зидари вешти у изградњи каменом и ћерпичом. Путем овог ангажовања није се само преносила тајна зидарског заната, већ и жеља и воља да се у свом

¹³ Богдановић, Димитрије. *Косово у повељама Српских владара* (са посебним освртом на Светоарханђелску повељу цара Душана из 1347), Бања Лука, Београд, 2000, 127–157.

¹⁴ Цвијић, Јован. Исто, 359.

10. Велика Хоча, кућа Хаџи Љубе Патрногића, крај XIX века, детаљ улазне капије-обора.

селу, у својој Великој Хочи сагради понека кућа која ће бити идентична призренским дворовима Фета-бега Са таквом импресијом подигнуте су велелепне куће Хаџиспасића, дечанског конака, винице Светог марка Коришког и др., које су идентичног обрасца као горе наведена кућа спахије из Призрена.

Самосталношћу и аутономијом винара из Велике Хоче може да се објасни и појава тако богате архитектуре самог насеља, виница, конака, сараја и приватних кућа, као и других објеката. Аутономија се вековима стварала и градила, пре свега кроз постојање великих породичних задруга у овом селу, које су у сваком моменту могле да одговоре на економске изазове и да се на најбољи начин у датом тренутку снађу.

Живља активност на изградњи кућа у оквиру сеоског насеља Велика Хоча јавља се тек у другој половини XVIII, а посебно на почетку XIX века. То је време праве обнове, па имамо изван број до данас сачуваних виница и кућа из тог периода. Међу њима се издвајају велелепна кућа Душана-Шане ефендије, која је највероватније у приземном делу још из средњег века и остатак је властелинске куле, што је касније и остала, током

11. Велика Хоча, кућа Симића (Нићи), крај XIX века.

турског периода. Затим, винаца и конак манастира Светог Марка Коришког с краја XVIII века, који представљају изузетан пример интеграције производње вина и становања под једним кровом за госте и раднике из тог периода. Крајем XIX века, у Великој Хочи издвајају се својом својим лепотом куће које излазе на улични фронт, међу којима су куће фамилија: Хаџиспасића, Миџића, Патрногића, Гогића и других. То је период када се граде нове, веће и изгледније куће на равнијим местима са чардацима и еркерима које су биле идентичног образаца као призренска беговске куће. Село задржава и даље своју традиционалну збијену урбану матрицу, где се подижу импресивне куће „хаџија“, сличне онима у костурском крају, северном Епиру и граничном појасу између Албаније и Македоније.¹⁵ На основу таквих типолошких одлика, можемо их сврстати у засебну групу винарских кућа великохочког краја. Из тог периода нарочито се истичу поједине куће или читави ансамбли стамбених грађевина у Дечанској и Свето-Стефанској махали. Стамбени објекти у овом селу део су аутохтоне градитељске баштине и функционалне матрице каква се нигде више не среће на Балкану. Другим речима, Јуник и Средачка жупа једини су простор на коме се тако монументалне куће могу наћи на руралном простору као што је Велика Хоча. Те куће су својеврсни „ехо поднебља“, времена и миленијумске традиције места на коме су

настале и представљају његов непрекинути континуитет који се негује и траје вековима. Куће су настале под одређеним утицајима средњевековне фортификацијске архитектуре чији су детаљи пренети и utkани у стамбену сеоску архитектуру, посебно најстарије куће Душана-Шане ефендије. За овакав изглед заслужни су њени градитељи, пре свега локални, али и средачки зидари који су кључни вишевековни преносиоци одређених знања и вештина, не само на тлу шарпланинских села, већ и даље, до метохијских села (Јуника и Дечана).¹⁶

У периоду од средине XIX века, па све до почетка Првог светског рата положај села Велике Хоче коренито се мења. До тада, а и касније, наставило се са осипањем виноградарске производње, али и становништва, а снажнији замах узима и миграторно кретање због посла. Производња вина у том периоду је и даље основ привређивања месног становништва, али не у оној мери као у претходним временима. Након ослобођења у другом светском рату, ситуација се поправила и стабилизовала, али ни Велика Хоча ни Призрен нису повратили онај значај и сјај који су некада имали. Разлог се крије у индустријској производњи, преради и флаширању вина у оквиру новоформираних индустријских пољопривредних комбината, међу којима се издваја Ораховачки „Орвин“ у коме је радио велики број радника из Велике Хоче. Миг-

¹⁵ Брезоски, Славко. *Реканска кућа*, „Бигос“, Скопље, 1993, стр. 30.

¹⁶ Краснићи, Марк. *Кула у Метохији*, Гласник ЕИ САНУ, VII, Београд, 1958, 61.

раторна кретања довешће до одсељавања у Ораховац, Призрен или друге ближе градове, а један део отићи ће у централну Србију. Поједини делови села остаће пусти и осуђени на пропадање.

У претпоследњој деценији XX века било је присутно постепено враћање већег броја одсељених становника током лета, који би ту, у својим кућама, проводили одмор. Тако су поједине куће у великој Хочи доживеле још једну трансформацију – почеле су да се користе за одмор и рекреацију и привремени боравак њених одсељених мештана. У тим, осамдесетим годинама прошлог века, долази и до обнове старих кућа и покретања неких привредних активности. Поред старих кућа граде се нове, са употребом савремених грађевинских материјала и функционалних решења, насталих под утицајем града. Оне се ни урбанистички, ни просторно, ни функционално, нити својим изгледом – не уклапају у већ раније формирану амбијент села Велике Хоче и сведоче о архитектонском дисконтинуитету у сваком погледу.

Најновији период у историји овог села је почетак XXI века, након доласка међународних снага и завршетка рата на Косову 1999. године. Део српског становништва одселиће у градове централне Србије или у иностранство. Самим тим, ово село ће постати велико миграционо подручје, а миграције ће посебно захватити радно способно становништво. Последњих година спроводе се интензивне мере за обнову објеката и ради се на повратку расељених Срба у своје домове у Великој Хочи. Активности на повратку спроводи међународна заједница и наши државни органи задужени за повратак.

У овом периоду од двадесетак година Велика Хоча, њено становништво, виноградарство и архитектонско наслеђе успело је да се сачува скоро у потпуности и да са свим горе наведеним елементима чини јединствен и уникатни ентитет Српског народа у мултиетничком карактеру Косова и Балкана.

ЗАКЉУЧАК

Надам се да ће овај рад бити од користи за сагледавање настанака и историјског контекста развоја и идентитета традиционалне сеоске архитектуре Велике Хоче. На подручју данашње Метохије и ширег простора на читавом Косову Срби су присутни од средине другог миленијума пре Христа и њихов идентитет води порекло од Пелазга и блиско је Пеонцима. Та дубока старина и веза са

12. Велика Хоча, кућа Стошића (Сречани), детаљ зида-„хочански слог“, средина XIX века.

слојевима прохујалих цивилизација изнедрила је једну уникатну средину која својом архитектуром надмашује локалне Балканске оквире и даје јој Европски значај. Такво, више миленијумско присуство на овом простору оставило је видљиве трагове и дало печат културном и архитектонском наслеђу ове средине. Па је стога ово само један мали трактат о његовој архитектури и подсећање да се не заборави национални идентитет њених стваралаца: ктитора, власника, градитеља који су данас на удару пропаганде која негира њихово постојање, трајање али и својата задужбине чији су ктитори српски краљеви и цареви али и ти аутохтони мештани који и данас живе и привређују у овом селу својеврсном архитектонском бисеру Косова и Метохије и Србије.

Nebojša S. GADŽIĆ

TRACTARE ON THE RURAL ARCHITECTURE OF THE GREAT HOČA

Summary

I hope that this work will be useful for understanding the origins and historical context of the development and identity of the traditional village architecture of Velika Hoča. Serbs have been present in the area of today's Metohija and the wider area throughout Kosovo since the middle of the second millennium before Christ, and their identity originates from the Pelasgians and is close to the Paeonians. That deep antiquity and the connection with the layers of bygone civilizations gave birth to a unique environment that, with its architecture, surpasses the local Balkan framework and gives it European im-

portance. Such a millennial presence in this area left visible traces and stamped the cultural and architectural heritage of this area. Therefore, this is just a small treatise on his architecture and a reminder not to forget the national identity of its creators: founders, owners, builders who are today under the attack of propaganda that denies their existence, duration, but also the types of endowments whose founders were Serbian kings and emperors but also those autochthonous residents who still live and do business in this village, a kind of architectural pearl of Kosovo and Metohija and Serbia.

КОРИШЋЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Димитрије, Богдановић, *Косово у повељама Српских валадара*, Бесједа, Бања Лука, 2000, 30.
- Гласник Српске краљевске академије, други разред, бр.78, Београд, 1933, 31.
- Крста Витошевић, Велика Хоча, Монографија, - Народна и универзитетска библиотека и: „Нови свет“, Приштина, 1995.
- Татјана, Катић, *Османизовање средњовековног града: урбани и демографски развој Призрена од половине XV до краја XVI века*, Историјски Институт САНУ, Београд, 2018, 101-139.
- Небојша, Гацић, *Мементо архитектонског стваралаштва краљевских зидара из Средачке жупе*, Изградња, Год. 75, бр. 1/4, Београд, 2021, 5-13
- Група аутора, *Археологија Косова и Метохије*, приредио Александар Бачкалов, Зборник радова, Музеј у Приштини, Београд, 2007.
- Викторија, Соколовска, *Матријална култура Агријана*, Патримонијум-МК, бр.16, Скопје, 2018.
- Петар, Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Народна мисао, Београд, 1928, 99.
- Михајло, Чемерићић, *Призрен и околина 1019-1941*, „Прво слово“, Београд, 2003, 261-267.
- Драган, Ђукић, *Културно наслеђе Приштине, Новог Брда, Обилића и Косова Поља*, Завод за заштиту споменика културе града Приштине, Београд, 2019, 42-53.
- Небојша, Г. и Љиљана, Г., *Нови подаци о архитектури црквеног градитељства града Призрена*, Патримонијум.МК, бр.19, Скопје, 2021, 361-374.
- Слободан, Ненадовић, *Душанова задужбина манастир Светих Арханђела код Призрена*, Споменик, СХVI, САНУ, Београд, 1967.
- Предраг, Пајкић, *Цркве у Великој Хочи*, Старине Косова и Метохије II-III, Приштина, 1963, 157-196.
- Марк, Краснићи, *Кула у Метохији*, Гласник Етнографског Института САНУ, Београд, 1958, 61.
- Група аутора, Финални извештај, пројекат заштите природног и културног наслеђа Косова и Метохије, центар за очување наслеђа, Мпemosуne, Београд, 2003.
- Гласник Српске краљевске академије, други разред, бр.78, Београд, 1933, 32.
- Muhammed Shukriu, *Prizreni i lashte, Morfologjija e ecurive per ruajte e cultures materijale*, Prizren, 2001, 3-7.
- Метохија III, приредио Борисав Челиковић, *Насеља, порекло становништва, обичаји*. Књига 47, Службени гласник, Београд, 2021.
- Надежда, Пешић-Максимовић, *Документација о летњиковцу читлук-сахибије у селу Новакe код Призрена*, Савезни институт за заштиту споменика културе, 1957, Београд, 109-129.